

การพัฒนารูปแบบการเรียนการสอนของโรงเรียนธรรมวัตรวิทยา (วัดดอนมูล)

ตามหลักพรหมวิหาร 4

DEVELOPING A TEACHING AND LEARNING MODEL FOR THAMAWAT WITTAYA
SCHOOL (WAT DON MUN) BASED ON THE FOUR SUBLIME
STATES OF MIND (BRAHMA VIHARA 4)

พระเป็ง กุสลจิตโต¹, พระบุญชู สุจิตโต², พระสมุห์เดช เตชสีโล³, อำนาจ ทาปิน⁴,
จักรพันธ์ นวะวะแก้ว⁵, ฐิญาภรณ์ วงษา⁶

Phra Peng Kusoljitto¹, Phra Bunchu Sujitto², Phra Samuhdet Techasilo³,
Amnat Tapin⁴, Chakraphan Navakaew⁵, Thinyaphan Wongs⁶

วิทยาลัยสงฆ์ตาก มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ประเทศไทย¹⁻⁶

Tak Buddhist College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand¹⁻⁶

Corresponding Author E-mail: 6539504014@mcu.ac.th

Received 12 January 2026; Revised 09 February 2026; Accepted 13 March 2026

การพัฒนาารูปแบบการเรียนการสอนของโรงเรียนธรรมวัตรวิทยา (วัดดอนมูล)

ตามหลักพรหมวิหาร 4

พระเป็ง กุศลจิตโต, พระบุญชู สุจิตโต, พระสมุห์เดช เตชสีโล,
อำนาจ ทาปิน, จักรพันธ์ นวะแก้ว, ฐิฎาภันท์ วงษา

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาโมเดลการเรียนการสอนเชิงพุทธโดยประยุกต์หลักพรหมวิหาร 4 เป็นกรอบแนวคิดในการออกแบบการเรียนรู้ในโรงเรียนวัด โดยใช้โรงเรียนธรรมวัตรวิทยา (วัดดอนมูล) จังหวัดตาก เป็นกรณีศึกษา การวิจัยใช้ระเบียบวิธีแบบผสม (Mixed Methods Research) ประกอบด้วย การเก็บข้อมูลเชิงปริมาณจากกลุ่มตัวอย่างครู นักเรียน และผู้ปกครอง จำนวน 298 คน และการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้บริหาร ครู และนักเรียน จำนวน 10 คน เครื่องมือที่ใช้ ได้แก่ แบบสอบถาม และแบบสัมภาษณ์เชิงลึก วิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณด้วยค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา

ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบการเรียนการสอนของโรงเรียนธรรมวัตรวิทยา (วัดดอนมูล) โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.06$) เมื่อพิจารณาตามหลักพรหมวิหาร 4 พบว่า ด้านเมตตา ครูผู้สอนแสดงความเอาใจใส่และปรารถนาดีต่อผู้เรียน ด้านกรุณา ครูให้คำแนะนำและช่วยแก้ไขปัญหาด้านการเรียนและพฤติกรรมของนักเรียน ด้านมุทิตา โรงเรียนส่งเสริมให้นักเรียนเห็นคุณค่าและยินดีกับความสำเร็จของผู้อื่น และด้านอุเบกขา ส่งเสริมให้นักเรียนมีความอดทนและวางใจเป็นกลางต่อสถานการณ์ต่าง ๆ นอกจากนี้ การพัฒนาการจัดการเรียนการสอนโดยประยุกต์หลักพรหมวิหาร 4 พบว่าอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.09$) โดยเน้นการสร้างสัมพันธ์ที่ดีระหว่างครูกับนักเรียน การส่งเสริมการช่วยเหลือกันในชั้นเรียน การเปิดโอกาสให้ผู้เกี่ยวข้องมีส่วนร่วม และการให้โอกาสนักเรียนแสดงความคิดเห็นอย่างเท่าเทียม

ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า การประยุกต์หลักพรหมวิหาร 4 สามารถใช้เป็นกรอบในการพัฒนาโมเดลการเรียนการสอนเชิงพุทธที่ช่วยเสริมสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ที่เกื้อกูลต่อการพัฒนาคุณธรรม ความสัมพันธ์ และศักยภาพของผู้เรียนอย่างรอบด้าน

คำสำคัญ: การเรียนรู้เชิงพุทธ; รูปแบบการเรียนการสอน; จริยธรรมในการศึกษา; หลักพรหมวิหาร 4

DEVELOPING A TEACHING AND LEARNING MODEL FOR THAMAWAT WITTAYA
SCHOOL (WAT DON MUN) BASED ON THE FOUR SUBLIME
STATES OF MIND (BRAHMA VIHARA 4)

Phra Peng Kusoljitto, Phra Bunchu Sujitto, Phra Samuhdet Techasilo,
Amnat Tapin, Chakraphan Navakaew, Thinyaphan Wongsa

Abstract

This study aimed to develop a Buddhist instructional model based on the principle of the Four Brahmavihāras (loving-kindness, compassion, sympathetic joy, and equanimity) as a conceptual framework for learning design in temple-based schools. The research employed a mixed-methods approach using Thammawat Wittaya School (Wat Donmun), Tak Province, Thailand, as a case study. Quantitative data were collected through a questionnaire administered to 298 participants, including teachers, students, and parents. Qualitative data were obtained through in-depth interviews with 10 key informants, consisting of school administrators, teachers, and students. Quantitative data were analyzed using descriptive statistics, including mean and standard deviation, while qualitative data were analyzed through content analysis.

The findings revealed that the overall implementation of the instructional model at Thammawat Wittaya School was at a high level (\bar{x} = 4.06). When examined according to the Four Brahmavihāras, the results indicated that loving-kindness (*mettā*) was reflected in teachers' care and goodwill toward students; compassion (*karuṇā*) was expressed through teachers' willingness to provide guidance and support in addressing students' academic and behavioral challenges; sympathetic joy (*muditā*) was promoted by encouraging students to appreciate and celebrate the achievements of others; and equanimity (*upekkhā*) was fostered by cultivating patience and balanced attitudes toward various situations. Furthermore, the development of teaching and learning practices based on the Four Brahmavihāras was also found to be at a high level (\bar{x} = 4.09), emphasizing positive teacher–student relationships, collaborative learning, participatory decision-making, and equal opportunities for students to express their opinions.

The study suggests that integrating the Four Brahmavihāras into educational practice can serve as an effective framework for developing a Buddhist instructional model that promotes ethical development, supportive classroom relationships, and holistic student learning in temple-based educational contexts.

Keywords: Buddhist learning; Teaching methods; Ethics in education; Brahmavihara 4

บทนำ

ในศตวรรษที่ 21 ระบบการศึกษาทั่วโลกกำลังเผชิญกับวิกฤตเชิงโครงสร้าง ไม่ใช่เพียงปัญหาผลสัมฤทธิ์ทางวิชาการ หากแต่รวมถึงการเสื่อมถอยของความสามารถด้านคุณธรรม ความเห็นอกเห็นใจ และการอยู่ร่วมกันในสังคมพหุวัฒนธรรม งานวิจัยทางการศึกษาจำนวนมากชี้ให้เห็นว่า การเรียนรู้ที่ขาดรากฐานทางจริยธรรมและอารมณ์ ทำให้ผู้เรียนขาดความสามารถในการจัดการความขัดแย้ง ความเครียด และความแตกต่าง

การพัฒนาคุณภาพการศึกษาเป็นหัวใจสำคัญในการขับเคลื่อนสังคมให้ก้าวหน้า โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคปัจจุบันที่ความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วและซับซ้อน ไม่ว่าจะเป็นความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีสารสนเทศ การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคม หรือแม้กระทั่งความหลากหลายทางวัฒนธรรม สิ่งเหล่านี้ล้วนส่งผลกระทบต่อแนวทางการจัดการศึกษา จำเป็นอย่างยิ่งที่สถานศึกษาจะต้องปรับตัวและพัฒนา เพื่อเตรียมความพร้อมให้ผู้เรียนสามารถ ดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีคุณภาพ และสามารถเผชิญกับความท้าทายในอนาคตได้ การเรียนรู้ในยุคนี้จึงไม่ได้จำกัดอยู่เพียงแค่การส่งสมความรู้ทางวิชาการเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม ทักษะชีวิตที่จำเป็น เช่น ทักษะการคิดวิเคราะห์ การแก้ปัญหา การสื่อสาร การทำงานร่วมกับผู้อื่น และการเรียนรู้ตลอดชีวิต เพื่อให้ผู้เรียนเป็นพลเมืองที่ดีและมีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศชาติได้อย่างยั่งยืน โรงเรียนในฐานะสถาบันหลักในการบ่มเพาะเยาวชนจึงมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนาคุณภาพผู้เรียนให้ครบทุกมิติ (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2560)

โรงเรียนธรรมวัตรวิทยา เป็นโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา สังกัดสำนักบริหารงานส่งเสริมการศึกษาเอกชน สำนักงานการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ ตั้งอยู่ที่ วัดดอนมูล เลขที่ 92 บ้านค่างภิบาล ตำบลพระธาตุผาแดง อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก มีเนื้อที่ 9 ไร่ 3 งาน ดำเนินการจัดตั้งและรับใบอนุญาตโดย พระครูปิยคุณวัตร (สะอาด ปิยจาโร) ปัจจุบันคือพระสุนทรสมาจาร เจ้าอาวาสวัดดอนมูล/ที่ปรึกษาเจ้าคณะจังหวัด เป็นผู้ขอรับใบอนุญาตก่อตั้งสถานศึกษา โดยเสนอขอเปิดโรงเรียนฯ ผ่านมติเถรสมาคมได้รับความเห็นชอบที่ 109/2549 เมื่อวันที่ 28 กุมภาพันธ์ 2549 พร้อมกันนี้ได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการวัด ผู้นำชุมชน ผู้นำท้องถิ่น พ่อค้า คหบดีในอำเภอแม่สอดให้ความร่วมมือและอุปถัมภ์ พระครูปิยคุณวัตร(พระสุนทรสมาจาร)ได้ยื่นขออนุญาตขอเปิดสอนในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน (ประถมศึกษาถึงมัธยมศึกษาตอนต้น) โรงเรียนธรรมวัตรวิทยาได้รับการแต่งตั้งให้เป็นโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา เมื่อวันที่ 5 พฤษภาคม 2549 และได้แต่งตั้งนายพนตล ใจยะสิทธิ์ เป็นครูใหญ่เป็นคนแรก ปัจจุบันมีนายจันทร์คำ ชมภู เป็นผู้อำนวยการโรงเรียนธรรมวัตรวิทยา (วัดดอนมูล) คนปัจจุบัน มีบุคลากรจำนวน 28 คน และนักเรียนจำนวน 545 รูป/คน เปิดโอกาสให้พระภิกษุ-สามเณร เด็กนักเรียนชาย เข้าศึกษาโดยไม่เก็บค่าเล่าเรียน (โรงเรียนธรรมวัตรวิทยา, 2568)

การวิจัยนี้จึงมีเป้าหมายเพื่อพัฒนา “การพัฒนารูปแบบการเรียนการสอนของโรงเรียนการกุศลในวัด ตามหลักพรหมวิหาร 4” (Brahmavihara-Based Learning Model) โดยใช้กรณีศึกษาโรงเรียนธรรมวัตร

วิทยา (วัดดอนมูล) เป็นพื้นที่ทดลอง เพื่อยกระดับบทบาทของโรงเรียนวัดจากพื้นที่สอนศีลธรรม ไปสู่ระบบ การเรียนรู้เชิงบูรณาการที่ตอบโจทย์ทั้งปัญญา จริยธรรม และสังคมร่วมสมัย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษารูปแบบการเรียนการสอนของโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา
2. เพื่อพัฒนากระบวนการเรียนการสอนของโรงเรียนธรรมวัตรวิทยา (วัดดอนมูล)
3. เพื่อส่งเสริมกระบวนการจัดการเรียนการสอนตามหลักพรหมวิหาร 4

วิธีดำเนินการวิจัย

การดำเนินการวิจัยเรื่อง “เรื่อง การพัฒนารูปแบบการเรียนการสอนของโรงเรียนธรรมวัตรวิทยา (วัดดอนมูล) ตามหลักพรหมวิหาร 4” เป็นการวิจัยผสมผสาน (Mixed-Method Research) การวิจัยเชิง ปริมาณ (Quantitative Research) และเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้วิธีการเชิง พรรณนา (Descriptive Method) จากการศึกษาข้อมูลจากเอกสาร (Document) การสังเกต (Observation) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview)

1. พื้นที่ทำการวิจัย คือ โรงเรียนธรรมวัตรวิทยา (วัดดอนมูล) ตำบลพระธาตุผาแดง อำเภอเมือง จังหวัดตาก เนื่องจากเป็นโรงเรียนการกุศลภายในวัด

2. ประชากร กลุ่มตัวอย่าง และผู้ให้ข้อมูลหลัก

2.1 ประชากรที่ใช้ในการวิจัย คือ ผู้บริหาร ครู นักเรียน ผู้ปกครอง โรงเรียนธรรมวัตรวิทยา (วัดดอนมูล) จำนวน 1,170 รูป/คน โดยใช้สูตรทาโร่ ยามาเน่ (Taro Yamane) ในการคำนวณขนาดกลุ่ม ตัวอย่าง

2.2 กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ คือ ผู้บริหาร ครู นักเรียน ผู้ปกครอง โรงเรียนธรรมวัตรวิทยา (วัด ดอนมูล) จำนวน 1,170 รูป/คน โดยใช้สูตรทาโร่ ยามาเน่ (Taro Yamane) ในการคำนวณขนาดกลุ่มตัวอย่าง

2.3 ผู้ให้ข้อมูลหลัก ประกอบด้วย กลุ่มผู้บริหาร อาจารย์ นักเรียน และผู้ปกครอง จำนวน 10 รูป/คน

2.4 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ 1) แบบสอบถาม (Questionnaires) 2) แบบสนทนากลุ่ม ซึ่งเครื่องมือวิจัยทั้งสองผ่านการตรวจสอบความเที่ยง (Validity) หรือความสอดคล้องระหว่างข้อคำถามกับสิ่งที่ วัด (Index of item-Objective Congruency: IOC) โดยผู้ทรงคุณวุฒิ 3 คน หลังจากนั้น จัดพิมพ์ แบบสอบถามและประเด็นสนทนากลุ่มเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล

3. การเก็บรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยดำเนินการรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถาม จากกลุ่มประชากรตัวอย่าง และจากการสัมภาษณ์ โดยข้อมูลจากแบบสอบถามวิเคราะห์ด้วยสถิติเชิงพรรณนา ได้แก่ ค่าความถี่ (Frequency) ค่าร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ย (Arithmetic Mean: \bar{x}) และส่วนเบี่ยงเบน มาตรฐาน (Standard Deviation: SD.) และวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) จากการสนทนากลุ่ม โดยยึดบริบทของข้อมูลเปรียบเทียบกับกรอบแนวคิดที่ใช้ในการศึกษา พร้อมทั้งสังเคราะห์ผลการวิเคราะห์เพื่อ เพื่อพัฒนากระบวนการเรียนการสอนของโรงเรียนธรรมวัตรวิทยา (วัดดอนมูล)

4. กรอบแนวคิดการวิจัย (Conceptual Framework)

1) หลักคิดพื้นฐานของกรอบแนวคิด

การศึกษาสมัยใหม่ไม่ได้มุ่งเพียงการถ่ายทอดความรู้เชิงวิชาการ หากแต่เน้นการพัฒนาคนุชย์ อย่างรอบด้านทั้งปัญญา จิตใจ และความสามารถในการอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างสันติ ขณะที่พระพุทธศาสนาเสนอ กรอบการพัฒนาคนุชย์ผ่าน “พรหมวิหาร 4” ซึ่งเป็นระบบจริยธรรมเชิงความสัมพันธ์ที่สมบูรณ์ที่สุดระบบหนึ่ง กรอบแนวคิดนี้ตั้งอยู่บนสมมติฐานหลักว่า หากหลักพรหมวิหาร 4 ถูกแปลงจากหลักศีลธรรมเชิงนามธรรม ไป เป็นกลไกการออกแบบการเรียนรู้ (learning design) จะสามารถยกระดับคุณภาพการศึกษาและวัฒนธรรม โรงเรียนได้อย่างเป็นระบบ

2) โครงสร้างเชิงแนวคิดของงานวิจัย

ตารางที่ 1 กรอบแนวคิดนี้เชื่อมโยง 3 ระดับของระบบการเรียนรู้ คือหลักธรรม กระบวนการ ผลลัพธ์

กลไก	บทบาท
บรรยากาศการเรียนรู้	ห้องเรียนที่ปลอดภัย อบอุ่น ไม่กลัวผิด
ความสัมพันธ์ครู-ศิษย์	ครูเป็น “กัลยาณมิตร”
วิธีการสอน	เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง เรียนรู้ร่วมกัน
การประเมิน	ยุติธรรม ไม่เปรียบเทียบเชิงทำลาย

3) ตัวแปรตาม: ผลลัพธ์การเรียนรู้เชิงพุทธ

ตารางที่ 2 ผลลัพธ์การเรียนรู้เชิงพุทธซึ่งนำไปสู่ วัฒนธรรมโรงเรียนเชิงพุทธ

มิติ	ผลลัพธ์
ปัญญา	คิด วิเคราะห์ แก้ปัญหา
จิตใจ	สมดุลทางอารมณ์ เห็นอกเห็นใจ
สังคม	อยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างสันติ

วิธีดำเนินการวิจัย

การดำเนินการวิจัยเรื่อง “การพัฒนารูปแบบการเรียนการสอนของโรงเรียนธรรมวัตรวิทยา (วัดดอนมูล) ตามหลักพรหมวิหาร 4 ” เป็นการวิจัยผสมผสาน (Mixed-Method Research) การวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) และเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้วิธีการเชิงพรรณนา (Descriptive Method) จากการศึกษาข้อมูลจากเอกสาร (Document) การสังเกต (Observation) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview)

1. พื้นที่ทำการวิจัย คือ โรงเรียนธรรมวัตรวิทยา (วัดดอนมูล) ตำบลพระธาตุผาแดง อำเภอเสถียร จังหวัดตาก เนื่องจากเป็นโรงเรียนการกุศลภายในวัด

2. ประชากร กลุ่มตัวอย่าง และผู้ให้ข้อมูลหลัก

2.1 ประชากรที่ใช้ในการวิจัย คือ ผู้บริหาร ครู นักเรียน ผู้ปกครอง โรงเรียนธรรมวัตรวิทยา (วัดดอนมูล) จำนวน 1,170 รูป/คน โดยใช้สูตรทาโร่ ยามาเน่ (Taro Yamane) ในการคำนวณขนาดกลุ่มตัวอย่าง

2.2 กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ คือ ผู้บริหาร ครู นักเรียน ผู้ปกครอง โรงเรียนธรรมวัตรวิทยา (วัดดอนมูล) จำนวน 1,170 รูป/คน โดยใช้สูตรทาโร่ ยามาเน่ (Taro Yamane) ในการคำนวณขนาดกลุ่มตัวอย่าง

2.3 ผู้ให้ข้อมูลหลัก ประกอบด้วย กลุ่มผู้บริหาร อาจารย์ นักเรียน และผู้ปกครอง จำนวน 10 รูป/คน

2.4 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ 1) แบบสอบถาม (Questionnaires)

2) แบบสนทนากลุ่มซึ่งเครื่องมือวิจัยทั้งสองผ่านการตรวจสอบความเที่ยง (Validity) หรือความสอดคล้องระหว่างข้อคำถามกับสิ่งที่วัด (Index of item-Objective Congruency: IOC) โดยผู้ทรงคุณวุฒิ 3 คน หลังจากนั้น จัดพิมพ์แบบสอบถามและประเด็นสนทนากลุ่มเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล

3. การเก็บรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยดำเนินการรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถามจากกลุ่มประชากรตัวอย่าง และจากการสัมภาษณ์ โดยข้อมูลจากแบบสอบถามวิเคราะห์ด้วยสถิติเชิงพรรณนา ได้แก่ ค่าความถี่ (Frequency) ค่าร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ย (Arithmetic Mean: \bar{X}) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation: SD.) และวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) จากการสนทนากลุ่ม โดยยึดบริบทของข้อมูลเปรียบเทียบกับกรอบแนวคิดที่ใช้ในการศึกษา พร้อมทั้งสังเคราะห์ผลการวิเคราะห์เพื่อพัฒนากระบวนการเรียนการสอนของโรงเรียนธรรมวัตรวิทยา (วัดดอนมูล)

4. กรอบแนวคิดการวิจัย (Conceptual Framework)

1) หลักคิดพื้นฐานของกรอบแนวคิด

การศึกษาสมัยใหม่มิได้มุ่งเพียงการถ่ายทอดความรู้เชิงวิชาการ หากแต่เน้นการพัฒนามนุษย์อย่างรอบด้านทั้ง ปัญญา จิตใจ และความสามารถในการอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างสันติ ขณะที่พระพุทธศาสนาเสนอกรอบการพัฒนา

มนุษย์ผ่านพรหมวิหาร 4 ซึ่งเป็นระบบจริยธรรมเชิงความสัมพันธ์ที่สมบูรณ์ที่สุดระบบหนึ่ง กรอบแนวคิดนี้ ตั้งอยู่บนสมมติฐานหลักว่า หากหลักพรหมวิหาร 4 ถูกแปลงจากหลักศีลธรรมเชิงนามธรรม ไปเป็นกลไกการ ออกแบบการเรียนรู้จะสามารถยกระดับคุณภาพการศึกษาและวัฒนธรรมโรงเรียนได้อย่างเป็นระบบ

2) โครงสร้างเชิงแนวคิดของงานวิจัย

กรอบแนวคิดนี้เชื่อมโยง 3 ระดับของระบบการเรียนรู้ คือหลักธรรม กระบวนการ ผลลัพธ์

ตารางที่ 3 แนวคิดของงานวิจัย

กลไก	บทบาท
บรรยากาศการเรียนรู้	ห้องเรียนที่ปลอดภัย อบอุ่น ไม่กลัวผิด
ความสัมพันธ์ครู-ศิษย์	ครูเป็นกัลยาณมิตร
วิธีการสอน	เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง เรียนรู้ร่วมกัน
การประเมิน	ยุติธรรม ไม่เปรียบเทียบเชิงทำลาย

3) ตัวแปรตาม ผลลัพธ์การเรียนรู้เชิงพุทธ

ตารางที่ 4 ผลลัพธ์การเรียนรู้เชิงพุทธ

มิติ	ผลลัพธ์
ปัญญา	คิด วิเคราะห์ แก้ปัญหา
จิตใจ	สมดุลทางอารมณ์ เห็นอกเห็นใจ
สังคม	อยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างสันติ

ซึ่งนำไปสู่วัฒนธรรมโรงเรียนเชิงพุทธ (Buddhist Learning Community)

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 เพื่อศึกษารูปแบบการเรียนการสอนของโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา ผลการวิจัยพบว่า

ตารางที่ 5 ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเรื่องแบบการเรียนการสอนของโรงเรียนธรรมวัตรวิทยา (วัดดอนมูล)

ประเด็นการสอบถาม	ระดับความคิดเห็น		
	\bar{X}	S.D.	แปลผล
รูปแบบการเรียนการสอนของโรงเรียนธรรมวัตรวิทยา(วัดดอนมูล) (เมตตา) ครูผู้สอนแสดงความเอาใจใส่และความปรารถนาดีต่อผู้เรียนทุกคน	3.97	.801	มาก
(กรุณา) ให้คำแนะนำและแก้ไขข้อบกพร่องปัญหาด้านการเรียนและพฤติกรรมอย่าง เต็มใจ	3.95	.735	มาก
(มุทิตา) ส่งเสริมให้ผู้เรียนเห็นคุณค่าและยินดีกับความสำเร็จของนักเรียน	4.16	.754	มาก
(อุเบกขา) ส่งเสริมให้ผู้เรียนมีความอดทนและวางใจเป็นกลางต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น	4.18	.841	มาก
รวม	4.06	0.78	มาก

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเรื่องแบบการเรียนการสอนของโรงเรียนธรรมวัตรวิทยา(วัดดอนมูล) ภาพรวมอยู่ในค่าเฉลี่ยอยู่ที่ 4.06 อยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า (เมตตา) ครูผู้สอนแสดงความเอาใจใส่และความปรารถนาดีต่อผู้เรียนทุกคน ($\bar{X} = 3.97$, S.D.=.801) (กรุณา) ให้คำแนะนำและแก้ไขข้อบกพร่องปัญหาด้านการเรียนและพฤติกรรมอย่างเต็มใจ($\bar{X} = 3.95$, S.D.= .735) (มุทิตา) ส่งเสริมให้ผู้เรียนเห็นคุณค่าและยินดีกับความสำเร็จของนักเรียน ($\bar{X} = 4.16$, S.D.= .754) (อุเบกขา) ส่งเสริมให้ผู้เรียนมีความอดทนและวางใจเป็นกลางต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ($\bar{X} = 4.18$, S.D.= .801)

วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 เพื่อการพัฒนารูปแบบการเรียนการสอนของโรงเรียนธรรมวัตรวิทยา (วัดดอนมูล) ผลการวิจัยพบว่า

ตารางที่ 6 ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเรื่องการพัฒนาการเรียนการสอนของโรงเรียนธรรมวัตรวิทยา (วัดดอนมูล)

ประเด็นการสอบถาม	ระดับความคิดเห็น		
	\bar{X}	S.D.	แปลผล
การพัฒนาการเรียนการสอนของโรงเรียนธรรมวัตรวิทยา(วัดดอนมูล) (เมตตา) การพัฒนาการจัดกิจกรรมที่สร้างสัมพันธ์ภาพที่ดีระหว่างครูกับนักเรียน	4.14	.802	มาก

ประเด็นการสอบถาม	ระดับความคิดเห็น		
(กรุณา) จัดกิจกรรมสนับสนุนให้นักเรียนเอื้อเพื่อและช่วยเหลือกันระหว่างเพื่อนร่วมชั้น	4.10	.856	มาก
(มุทิตา) การพัฒนาทัศนคติที่ดีต่อความสำเร็จของเพื่อนและไม่มีการอิจฉาริษยา	4.06	.849	มาก
(อุเบกขา) การพัฒนาให้โอกาสนักเรียนทุกคนแสดงความคิดเห็นอย่างเท่าเทียม	4.06	.876	มาก
รวม	4.09	0.84	มาก

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเรื่องการพัฒนาการเรียนการสอนของโรงเรียนธรรมวัตรวิทยา(วัดดอนมูล) ภาพรวมอยู่ในค่าเฉลี่ยอยู่ที่ **4.09 อยู่ในระดับมาก** เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า พบว่า (เมตตา) การพัฒนาการจัดกิจกรรมที่สร้างสัมพันธ์ภาพที่ดีระหว่างครูกับนักเรียน (\bar{X} - 4.14, S.D.= .802) (กรุณา) จัดกิจกรรมสนับสนุนให้นักเรียนเอื้อเพื่อและช่วยเหลือกันระหว่างเพื่อนร่วมชั้น (\bar{X} - 4.10, S.D.= .856) ด้านการมีส่วนร่วม องค์กรเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (\bar{X} - 4.01, S.D.= .849) (มุทิตา) การพัฒนาทัศนคติที่ดีต่อความสำเร็จของเพื่อนและไม่มีการอิจฉาริษยาและ(อุเบกขา) การพัฒนาให้โอกาสนักเรียนทุกคนแสดงความคิดเห็นอย่างเท่าเทียม (\bar{X} - 4.06, S.D.= .876)

วัตถุประสงค์ข้อที่ 3 เพื่อส่งเสริมกระบวนการส่งเสริมการพัฒนารูปแบบการเรียนตามหลักพรหมวิหาร 4 ผลการวิจัยพบว่า

ตารางที่ 7 ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเรื่องกระบวนการส่งเสริมการพัฒนารูปแบบการเรียนตามหลักพรหมวิหาร 4

ประเด็นการสอบถาม	ระดับความคิดเห็น		
กระบวนการส่งเสริมการพัฒนารูปแบบการเรียนตามหลักพรหมวิหาร 4	\bar{X}	S.D.	แปลผล
(เมตตา) ควรมีกิจกรรมที่ส่งเสริมความรัก ความเมตตาระหว่างครู นักเรียน และเพื่อน	4.01	.872	มาก
(กรุณา) กระบวนการจัดการเรียนการสอนให้เหมาะสมกับนักเรียนที่มีความต้องการหลากหลาย	4.09	.836	มาก
(มุทิตา) มีระบบการประกาศยกย่องความดีและความสามารถของนักเรียนอย่างทั่วถึง	4.07	.854	มาก
(อุเบกขา) มีกระบวนการแนวทางแก้ปัญหาความขัดแย้งโดยใช้เหตุผลและฟังทุกฝ่ายอย่างเท่าเทียม	4.14	.844	มาก
รวม	4.07	0.85	มาก

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเรื่องกระบวนการส่งเสริมการพัฒนา รูปแบบการเรียนตามหลักพรหมวิหาร 4 ภาพรวมอยู่ในค่าเฉลี่ยอยู่ที่ **4.07 อยู่ในระดับมาก** เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า (เมตตา) ควรมีกิจกรรมที่ส่งเสริมความรัก ความเมตตาระหว่างครู นักเรียน และเพื่อน ($\bar{X} = 4.01, S.D. = .872$) (กรุณา) กระบวนการจัดการเรียนการสอนให้เหมาะสมกับนักเรียนที่มีความต้องการหลากหลาย ($\bar{X} = 4.09, S.D. = .836$) (มุทิตา) มีระบบการประกาศยกย่องความดีและความสามารถของนักเรียนอย่างทั่วถึง ($\bar{X} = 4.07, S.D. = .854$) (อุเบกขา) มีกระบวนการแนวทางแก้ปัญหาความขัดแย้งโดยใช้เหตุผลและฟังทุกฝ่ายอย่างเท่าเทียม ($\bar{X} = 4.14, S.D. = .844$)

อภิปรายผลการวิจัย

1. รูปแบบการเรียนการสอนของโรงเรียนธรรมวัตรวิทยา (วัดดอนมูล)

จากการวิเคราะห์ รูปแบบการจัดการเรียนการสอนหลักพรหมวิหาร 4 รูปแบบการเรียนการสอนที่นี้มีความเรียบง่ายและยึดหลักคุณธรรมเป็นพื้นฐาน ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งที่ดี แต่ยังคงขาดการบูรณาการกับโลกยุคใหม่ เช่น เทคโนโลยีสารสนเทศ การจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมการคิดวิเคราะห์เชิงลึก และการสร้างบรรยากาศการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมของนักเรียน สอดคล้องกับ ดวงใจ วงศ์บุตร (2558) ได้วิจัยเรื่อง “การประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหาร 4 ในการบริหารจัดการศึกษา: กรณีศึกษาโรงเรียนในเขตเทศบาลเมืองพะเยา” ผลการวิจัยพบว่า ผู้บริหารและครูมีการประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหาร 4 ในการบริหารจัดการศึกษาในระดับมาก โดยเฉพาะด้านเมตตาและกรุณาที่มีการปฏิบัติอย่างโดดเด่น การประยุกต์ใช้เมตตาแสดงออกในการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับนักเรียนและบุคลากร การให้ความเอาใจใส่ และการสร้างบรรยากาศที่อบอุ่น กรุณาแสดงออกในการให้ความช่วยเหลือและสนับสนุนนักเรียนและบุคลากรที่ประสบปัญหา มุทิตาแสดงออกในการชื่นชมและส่งเสริมความสำเร็จ ส่วนอุเบกขาแสดงออกในการตัดสินใจอย่างยุติธรรมและเป็นกลาง งานวิจัยนี้ชี้ให้เห็นว่าหลักพรหมวิหาร 4 เป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้การบริหารจัดการศึกษามีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ ยังมีการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมให้แก่ผู้บริหาร คณาจารย์ และนักเรียนให้ได้รับทั้งคุณธรรมและจริยธรรม ควบคู่กันไป เพื่อให้ทุกท่านเติบโตไปในทางที่ดี สอดคล้องกับ พระปลัดมงคล วราสโย (2565) ได้วิจัยเรื่อง “แนวทางการพัฒนาคุณลักษณะผู้บริหารตามหลักพรหมวิหาร 4 โรงเรียนประถมศึกษา อ.พระประแดง จ.สมุทรปราการ” ผลการวิจัยพบว่า ความคิดเห็นต่อการพัฒนาคุณลักษณะผู้บริหารตามหลักพรหมวิหาร 4 ของโรงเรียนประถมศึกษา อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ พบว่า บุคลากรมีความคิดเห็นต่อการพัฒนาคุณลักษณะผู้บริหารตามหลักพรหมวิหาร 4 ของโรงเรียนประถมศึกษา อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ โดยภาพรวม และรายด้านทุกด้าน อยู่ในระดับมาก ผลการเปรียบเทียบความคิดเห็นของบุคลากรที่มีต่อการพัฒนาคุณลักษณะผู้บริหารตามหลักพรหมวิหาร 4 ของโรงเรียนประถมศึกษา อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล พบว่า บุคลากรที่มีเพศ อายุ ระดับการศึกษา และประสบการณ์การทำงาน ต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการพัฒนาคุณลักษณะผู้บริหารตามหลักพรหมวิหาร 4 ของโรงเรียนประถมศึกษา อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ โดยรวม แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ

ทางสถิติที่ระดับ 0.05 ข้อเสนอแนะแนวทางแก้ไขเกี่ยวกับการพัฒนาคุณลักษณะผู้บริหารตามหลักพรหมวิหาร 4 ของโรงเรียนประถมศึกษา อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ พบว่า ด้านเมตตา ผู้บริหารควรมีการมอบหมายงานตรงกับความรู้ความสามารถ และควรมีการให้คำปรึกษา ข้อเสนอแนะ วิธีการทำงานที่ถูกต้อง ด้านกรุณา ผู้บริหารควรมีการให้คำปรึกษาและส่งเสริมให้แก้ไขปัญหาดังกล่าวด้วยวิธีการที่ถูกต้องและเหมาะสม และควรมีการให้โอกาสผู้ที่มีผลงานต่ำกว่ามาตรฐานการประเมิน ปรับปรุงตนเองและเข้าร่วมงานต่อ ด้านมุทิตา ผู้บริหารควรมีการสนับสนุนส่งเสริมให้มีโอกาสได้เลื่อนตำแหน่งหรือปรับระดับความสามารถ และควรแสดงความยินดีเมื่อได้รับรางวัลหรือโบนัสพิเศษกับผู้ใต้บังคับบัญชาอยู่เสมอ และ ด้านอุเบกขา ผู้บริหารโรงเรียนควรวางใจเป็นกลาง และสั่งการทำงานภายใต้ขอบเขตอำนาจและหน้าที่ ตามความเหมาะสม และควรมีการประชุมโดยส่วนรวมสร้างความเข้าใจ และประเมินผลงานอย่างยุติธรรม

2. การพัฒนาการเรียนการสอนของโรงเรียนธรรมวัตรวิทยา (วัดดอนมูล)

จากการวิเคราะห์ การพัฒนาการเรียนการสอนของเราเน้นที่ การสร้างนวัตกรรมทางการศึกษา ที่สอดคล้องกับยุคสมัยปัจจุบัน แต่ยังคงรากฐานของความเป็นไทยและพุทธศาสนาไว้ เราได้เริ่มนำเทคโนโลยีมาประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอน แลกเปลี่ยนความคิดเห็น รวมทั้งบูรณาการธรรมะเข้ากับวิชาการ จะทำให้สามเณรและเด็กนักเรียนเข้าใจทั้งความรู้และหลักธรรมที่ใช้ในชีวิตจริง สอดคล้องกับ อนุจिरา ปันโย (2565) ได้วิจัยเรื่อง “การศึกษาทักษะการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงาน เขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาลำปาง เขต 1” ผลการวิจัยพบว่า ผลการศึกษาทักษะการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาลำปาง เขต 1 พบว่า ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณารายด้าน พบว่า ด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ได้แก่ ด้านทักษะมนุษยสัมพันธ์ (4.41, 0.68) รองลงมา ได้แก่ ด้านทักษะการศึกษาและการสอน (4.33, 0.71) และด้านทักษะด้านความคิดรวบยอด (4.33, 0.70) ส่วนข้อที่มีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุด ได้แก่ ด้านทักษะเทคนิควิธี (4.38, 0.61) และผลการเปรียบเทียบทักษะการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาลำปาง เขต 1 จำแนกตามประสบการณ์ทำงาน ขนาดโรงเรียน ในภาพรวม ไม่แตกต่างกัน

3. กระบวนการส่งเสริมการพัฒนา รูปแบบการเรียนตามหลักพรหมวิหาร 4

จากการวิเคราะห์ การใช้หลักพรหมวิหาร 4 เป็นสิ่งสำคัญในการจัดการศึกษา เมตตา คือความกรุณาที่ครูและผู้ดูแลมีต่อศิษย์ กรุณา คือการช่วยเหลือเกื้อกูล มุทิตา คือการอนุโมทนาชื่นชมเมื่อสามเณรทำความดีหรือประสบความสำเร็จ และอุเบกขา คือความเป็นกลางไม่ลำเอียง ทั้งหมดนี้หากนำมาใช้จริง จะทำให้การเรียนการสอนเป็นไปด้วยบรรยากาศแห่งเมตตาและธรรม สอดคล้องกับ สงวนศักดิ์ จอมทะรักษ์ (2565) ได้วิจัยเรื่อง “ทักษะการบริหารตามหลักพรหมวิหาร 4 ของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษามหาสารคาม” ผลการวิจัยพบว่า

1) ทักษะการบริหารตามหลักพรหมวิหาร 4 ของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษามหาสารคามโดยรวมอยู่ในระดับมากเมื่อพิจารณาเป็นรายด้านเรียงจากค่าเฉลี่ย

สูงสุดไปต่ำสุด คือด้านทักษะทางด้านมนุษยสัมพันธ์รองลงมา คือ ด้านทักษะการทำงานเป็นทีมส่วนด้านที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด คือ ด้านทักษะทางเทคโนโลยี และการใช้ดิจิทัล

2) การเปรียบเทียบทักษะการบริหารตามหลักพรหมวิหาร 4 ของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษามหาสารคามจำแนกตามระดับการศึกษาประสบการณ์การทำงาน และขนาดของสถานศึกษาโดยรวมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

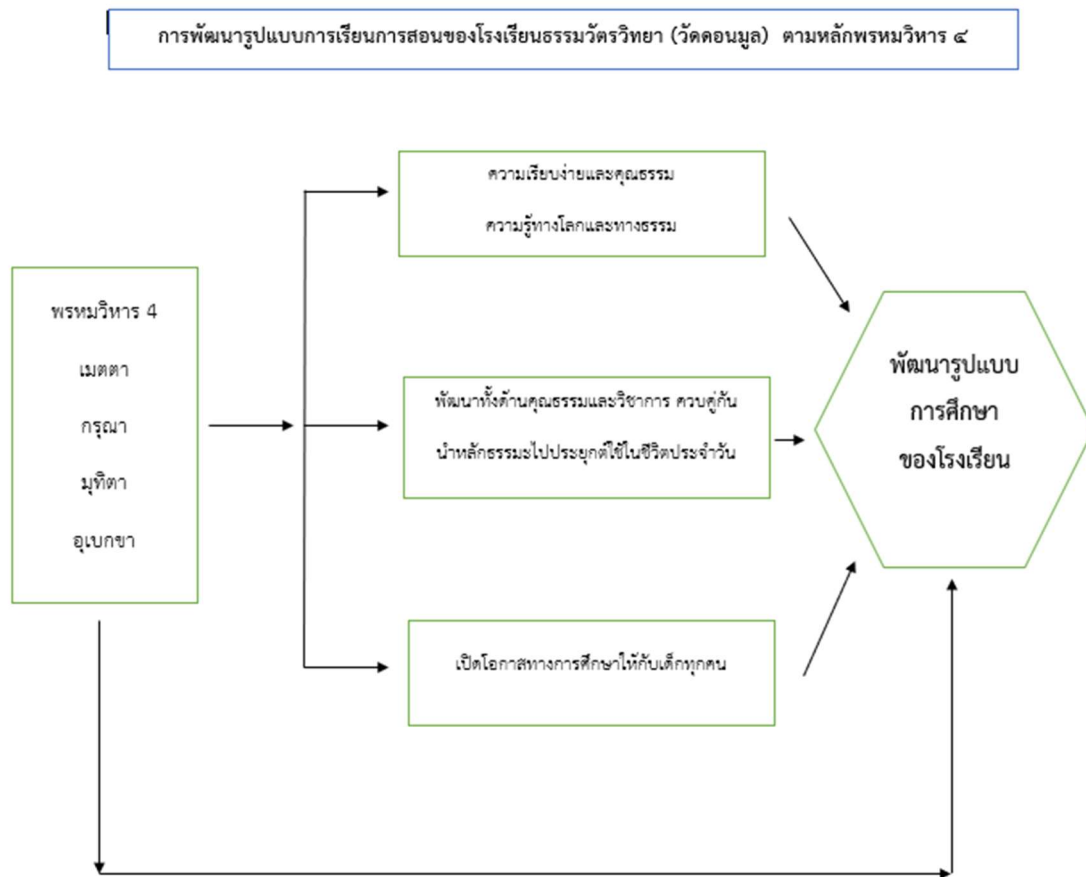
3) แนวทางการพัฒนาทักษะการบริหารตามหลักพรหมวิหาร 4 ของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษามหาสารคามวางแผนจัดสรรงบประมาณ กำหนดแนวทาง การสืบค้นสื่อ การใช้สื่อ การพัฒนาและการส่งเสริมสื่อของครูให้ตรงกับตัวชี้วัดใช้ข้อมูลสารสนเทศที่ทันสมัยจากหลากหลายแหล่งยอมรับในความคิดเห็นที่แตกต่างของเพื่อนร่วมทีม

บทสรุป

การวิจัยนี้แสดงให้เห็นว่า หลักพรหมวิหาร 4 มิได้เป็นเพียงคุณธรรมเชิงศาสนา หากแต่สามารถทำหน้าที่เป็น “สถาปัตยกรรมของการเรียนรู้” (learning architecture) ที่กำหนดทั้งบรรยากาศ ความสัมพันธ์ และกระบวนการเรียนรู้ภายในโรงเรียน การพัฒนาโมเดลการเรียนรู้การสอนบนฐานพรหมวิหารทำให้โรงเรียนวัดสามารถตอบโจทย์การศึกษาเชิงคุณภาพในศตวรรษที่ 21 ได้ โดยไม่สูญเสียอัตลักษณ์ทางพุทธศาสนา ผลการศึกษาชี้ว่า การยกระดับโรงเรียนการกุศลของวัดจากพื้นที่อบรมศีลธรรมไปสู่ “ชุมชนแห่งการเรียนรู้เชิงพุทธ” เป็นแนวทางที่สามารถขยายผลสู่โรงเรียนวัดทั่วประเทศได้ในเชิงนโยบาย

องค์ความรู้ใหม่

คณะผู้วิจัย ได้ทำวิจัยเรื่องการพัฒนา รูปแบบการเรียนการสอนของโรงเรียนธรรมวัตรวิทยา (วัดดอนมูล)ตามหลักพรหมวิหาร 4 โดยการศึกษาจากทฤษฎีที่ศึกษาค้นคว้าจากทฤษฎีที่เกี่ยวข้องได้องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยดังนี้

แผนภาพที่ 1 องค์ความรู้การพัฒนา รูปแบบการศึกษา

ข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “การพัฒนา รูปแบบการเรียนการสอนของโรงเรียนธรรมวัตรวิทยา (วัดดอนมูล)ตามหลักพรหมวิหาร 4” ผู้วิจัยได้กำหนดข้อเสนอแนะไว้เพื่อเป็นประโยชน์ในงานวิจัยซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1.1 มีการจัดสรรงบประมาณ/ทุนการศึกษา สำหรับพระภิกษุและสามเณรที่ขาดแคลน เพื่อความเท่าเทียมในการศึกษา

1.2 ส่งเสริมการอบรมครูด้านจิตวิทยาการสอนและการพูดจาไพเราะตามหลักพุทธธรรม เพื่อสร้างแรงจูงใจแก่ผู้เรียน

1.3 ส่งเสริมระบบการบริหารที่เปิดโอกาสให้พระภิกษุและสามเณรมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายภายในโรงเรียน

2. ข้อเสนอแนะในการปฏิบัติ

2.1 จัดตั้งกองทุนพิเศษภายในวัด เพื่อช่วยเหลือพระภิกษุ/สามเณรที่มีปัญหาทางการเงินระหว่างศึกษา

2.2 จัดอบรมเชิงปฏิบัติการให้ครูสอนธรรมะด้านทักษะการสื่อสารเชิงบวกและการสอนอย่างเมตตาธรรม

2.3 รณรงค์ให้พุทธศาสนิกชนหรือผู้มีจิตศรัทธาร่วมบริจาคทุนการศึกษา อุปกรณ์การเรียน

3. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

3.1 ควรศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างหลักพรหมวิหาร 4 กับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน

3.2 ควรสร้างแผนการสอน ทดลองใช้ และเก็บข้อมูลสะท้อนผล

3.3 ควรประเมินผลทั้งจากผู้เรียน ครูผู้สอน และผู้บริหารวัด

เอกสารอ้างอิง

พระปลัดมงคล วราสโย (เรื่องอาคม). (2565). *แนวทางการพัฒนาคุณลักษณะผู้บริหารตามหลักพรหมวิหาร 4 โรงเรียนประถมศึกษา อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ* [วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย].

สงวนศักดิ์ จอมทะรักษ์. (2565). *ทักษะการบริหารตามหลักพรหมวิหาร 4 ของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษามหาสารคาม* [วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย].

อนุจิรา ปันโย. (2565). *การศึกษาทักษะการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาลำปาง เขต 1* [ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยพะเยา].

ดวงใจ วงศ์บุตร. (2558). *การประยุกต์ใช้หลักพรหมวิหาร 4 ในการบริหารจัดการศึกษา: กรณีศึกษาโรงเรียนในเขตเทศบาลเมืองพะเยา* [วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา, มหาวิทยาลัยพะเยา].

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2560). *แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560 – 2579*. กรุงเทพฯ: พริกหวานกราฟฟิค.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2551). *พุทธธรรม*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

โรงเรียนธรรมวัตรวิทยา (วัดดอนมูล). https://www.thai-school.net/school_info.php?pschool_id=3070.